

УДК 821.161.2

КОВАЛЬ Наталя Андріївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету
ім. Б.Хмельницького
e-mail: hakunata@gmail.com

АНГЛІЙСЬКИЙ ГУМОР ПО-УКРАЇНСЬКИ

Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи / Марина Левицька. – К. : Темпора, 2013. – 312 с.

Беручи до рук цю книгу, я зовсім нічого не знала ні про її авторку, ні про сюжет чи хоча б жанр твору. У таких випадках увагу зазвичай покликаний привертати заголовок. Він має зацікавити і спонукати потенційного читача стати реальним. Слід визнати, що назва цієї книги свою функцію не виконує. На обкладинці пише: «Коротка історія тракторів по-українськи». Як на мій смак, назва задовга й нудна. У ній немає ні гри слів, ні хоча б натяку на якісь імовірні підтексти. Я вже мовчу про те, що навряд чи знайдеться багато охочих почитати про трактори. А оте прикінцеве «по-українськи» взагалі не зрозуміле. Вказівка на мову, якою написано текст? Абсурд і безглуздя. Якась особлива інтерпретація історії розвитку цих сільськогосподарських машин? Чергова версія, за якою українці винайшли трактор, щоб зросла продуктивність вирощування корму для найбільших у світі українських слонів? Одним словом, назва книги відверто відштовхувала.

Проте напис на звороті обкладинки сповістив, що письменниця Марина Левицька – британка українського походження, а переді мною – її дебютний роман, який «став міжнародним бестселером та здобув кілька нагород». Безперечно, це був плюс – українське коріння авторки й те, який розголос мав роман (хоч я про нього досі ні слухом, ні духом) не дали пройти повз книгу. Матеріал Вікіпедії виявився не набагато докладнішим. Там можна було довідатися, що серед відзнак роману: премія Вудгауза (Bollinger Everyman Wodehouse Prize) на Хейському фестивалі, нагорода Вейвертон-Гуд-Рід 2005/6 (Waverton Good Read Award) та номінація на премію «Оранж» (Orange Broadband Prize for Fiction). А ще виявилось, що твір перекладено 36 (!) мовами. Цифра насправді вразила. І, мабуть, саме цей факт спонукав узятися нарешті за читання.

Сюжет роману невибагливий. Марина Левицька розповідає про родину українців-емігрантів, що проживають в Англії: 84-річного вдівця Миколу Маєвського і двох його доньок – Віру й Надію, кожна з яких має власне життя й мешкає окремо. Зав'язкою стає несподіване рішення батька одружитися з Валентиною – ефектною 36-річною блондинкою з України. Він не просто закоханий у її пишні перса, а ще й прагне здійснити велику місію – порятувати хоч одну людину: «Розумієш, пояснює він, це її остання надія, її останній шанс уникнути депортації, злиднів, проституції. Життя в Україні дуже важке для такої делікатної натури, як вона. Він читав газети – новини похмурі. Нема хліба, нема туалетного паперу, нема цукру, нема каналізації, нема етики в громадському житті, а електрика буває тільки зрідка. Як він може прирікати гарну жінку на таке життя?» Доньки докладають зусиль, аби весілля не відбулося. Але все марно.

Після весілля життя Миколи Маєвського й Валентини складається із суцільних криз, оскільки вона вимагає грошей, яких чоловік не має. Їй потрібні престижні машини, нова побутова техніка, шуби і ще багато чого. Маєвський витрачає останні кошти на її забаганки, щось бере на виплат, просить грошей у доньок. У відповідь отримує безлад і бруд у домі, розігріті магазинні готові страви і скандали. Надія, яка у глибині душі сподівалася, що Валентина догляне її старого батька, жахається того, що бачить у його домі. Пишногруда дружина не тільки обзиває старого «гімняним чоловіком», «жлобом», «дурним ідіотом» а ще й б'є його та не приховує, що бажає його смерті.

Зайве казати, що ні про які сексуальні стосунки не йдеться. Валентинине ставлення до цього аспекту подружнього життя можна проілюструвати одним з її випадів: «Що ти хотіти в спальня, га? Тьху! У тебе м'який-м'якесенький. У тебе теліп-теліп-теліпесенький. М'якесенький-теліпесенький, – дражниться вона. Наближає своє лице впритул до його й дражниться дедалі голосніше. – М'який-м'якесенький! Теліп-теліпесенький!»

Коли стає остаточно зрозуміло, що нормального життя не буде, сестри Віра й Надія роблять усе можливе для звільнення від «зажерливої, брехливої, мальованої суки», включно з вимогою депортації та розлученням. Отже, опис сімейного пекла та намагання дочок вирвати старого Маєвського з лап загребущої, підлої, невірної й недоброї дружини і складає основу твору.

Паралельно розповідається про складні стосунки двох сестер із батьком та поміж собою. Промовистий факт: вони примудрилися посваритися на материному похороні через невелику спадщину, а після цього кілька років не спілкувалися. Родинні взаємини настільки складні, що десь на середині книжки починаєш усвідомлювати: сама авторка в них заплуталася. Марина Левицька забуває про елементарну логіку, тому почуття її персонажів часом бувають дуже непередбачуваними. Вони то люблять, то ненавидять одне одного по черзі.

У цю історію вклинюються окремі спогади про дитинство, померлу матір. Ці сюжетні відступи можна було б назвати ніжними чи щемливими, якби насправді вони не були такими цілковито беземоційними. Взяти для прикладу хоч би опис материної комірчини та інших приміщень, у яких зберігалася їжа. Він займає понад сторінку. Тут перераховано все: від консервних бляшанок, маринадів, макаронів, круп і наливок до варення, сухофруктів і навіть заморожених продуктів. Усе це добро просто назване. Враження, ніби читаєш не спогади про материне трепетне ставлення до їжі (а воно, звісно, логічно пояснюється пережитим голодом), а прайс якогось постачальника продуктів, хіба що ціні бракує.

Або ось такий спогад. Надія пригадує: «...батько садовив мене на задне сидіння свого мотоцикла («Обережно, Колюша!» – кричала мати) – і ми з ревом гасали по довгих прямих ґрунтовках поміж боліт». Здається, ось вони – справжні, живі спогади, ось вони – емоції... Ні, в наступному речі емоції замінено на надзвичайно цікаві та вкрай необхідні факти. Адже читач просто мусить довідатися, що «перший його мотоцикл був «Френсіс-Барнет» з двигуном 250 кубиків... Потім був чорний блискучий «Вінсент» на 350 кубиків; потім 500-кубовий «Нортон»». Героїня згадує не те, як вона притискала до батькової спини, не те, як вітер заплутувався у волоссі і яким легким здавалося тоді життя... Вона згадує про кількість кубиків у двигунах.

Сказано тут трохи і про історію України (Голодомор, Друга світова війна, німецькі трудові табори), але справді трохи й надто поверхово. Розповідь про материн рід більше нагадує не художній текст, а уривок з якогось підручника історії абощо.

І ще один рівень тексту – книга, яку пише Микола Маєвський. Праця його життя – дослідження про трактори. Власне, саме вона й дала назву роману. Уривки зі своєї розвідки старий кілька разів читає рідним, а вони неодмінно захоплюються. Насправді ж це нічим не примітний матеріал, написаний сухою мовою. На щастя, частотність цих уривків поступово зменшується, бо середньостатистичний читач з імовірністю 90 % однаково їх пропускатиме.

Ось така мішанина і складає роман Марини Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи». Мені здається, він цілком відповідає заголовку. Адже, пригадаймо, ще назва пророкувала нудне читання. Авторка не вміє розказати історію цікаво. Навіть тоді, коли сам матеріал небанальний.

Але це не єдина проблема, яку я тут бачу. Маю ще кілька зауважень. Одне з них – проблеми з логікою і здоровим глуздом. Візьмімо для прикладу одну з численних розмов сестер Наді й Віри:

«– Ти завжди на її боці (Тут читач мусить не згодитися з авторкою, бо такого висновку з попередніх подій і реплік зробити неможливо. – Н. К.).

– Уже не буду.

– Мабуть, це тому, що ти соціальний працівник, з цим нічого не вдієш.

– Віро, я не соціальний працівник.

– Не соціальний працівник? – Мовчання. Телефон тріщить. – А хто ж ти?

– Я викладач.

– Ти викладач? А що ж ти викладаєш?»

Так, жінки посварилися й не спілкуються протягом останнього часу. Але щоб не знати, чим займається сестра? Схоже, вони й до сварки не говорили одна з одною.

Або ось такий приклад «послідовності». Надія, від імені якої ведеться оповідь, так бачить першу зустріч Віри й Валентини: «Очевидно, Старша Сестра і Валентина миттю

сподобались одна одній. Валентину захопили Вірині стильність і хизування. А Віру – Валентинина відверта сексуальність і безжальність. Вони обидві погодилися, що батько – жалюгідний, божевільний і вартий презирства». Сама Віра підтверджує це власною реплікою: «Звісно, вона курва. І бандитка. Та все одно я нею захоплююсь». Це, м'яко кажучи, дуже дивно, якщо зважати на попередній текст роману, адже весь час Віра вболівала за вимученого батька і прагла звільнити його з-під влади зажерливої українки. Та, зрештою, чого у житті не трапляється. З батьком у доньки теплих стосунків ніколи не було. А тепер зустрілися ці дві жінки і викликали симпатію одна в одній, порозумілися. Може, й так.

Але! Тепер переведемо погляд на наступну описану зустріч тих самих героїв. Валентина побачила наближення Віри й перестріває її, загороджуючи вхід у будинок, «руки в боки, готова до бійки». Власне, словесними образами на зразок «стерв'ятниця», «вовчиця» і «сука ти плоскогруда» ця зустріч і не обмежується, а перетворюється на штурханину. Що за метаморфози сталися з персонажами-симпатиками? Мені не вдалося знайти логічне пояснення. Якщо це була спроба показати, що все не так однозначно і що персонажі знайомі з внутрішньою боротьбою, то вона непереконлива. Значно природніше було б взагалі не згадувати в романі про ту дивну першозустрічну симпатію.

Ще одна ситуація, уже з іншим персонажем. Колишній Валентинин чоловік Дубов приїжджає забрати її назад в Україну. Довідавшись, що Валентина вагітна, він видає репліку, яка не може не зачаровувати: «Валенька, люба, може, коли ти останній раз була в Україні..? Я знаю, минуло багато часу, але, якщо є кохання, всякі дива можливі. Може, це дитя чекало нашого возз'єднання, щоб нас благословити...» Це каже дорослий освічений мужчина, той, який директор політехнічного інституту. Той самий, який на наступній сторінці скаже цілком логічну і правильну річ: «Батько не той, хто дитину народив, а той, хто її виростив». Не знаю, для чого письменниця вкладає в уста персонажа спершу відверту маячню, а одразу по тому – тверезе міркування. Що за задум у неї був – залишилося невідомим.

Наступна проблема – мова. Ні, я не про численні вульгаризми, вони тут доречні. Я про враження, нібито письменниця часом погано розуміє значення вживаних нею слів. Наприклад: «Коли повертався, то був **завжди** задоволений і веселий. Хоч зрідка бував і пригнічений». А найбільше сподобалось ось це: «Він прибуває в неділю... зі зварювальним апаратом і маскою. Який він **романтичний** зі своїми широкими вусами й великими шкіряними рукавицями, коли, схопивши, велетенськими обценьками розжарений до червоного метал, гатить по ньому молотом!» Романтичний?! Are you serious?

Але справжній когнітивний дисонанс викликало ставлення самої авторки до свого дітища. В одному з інтерв'ю Марина Левицька поскаржилася: «В Україні, звісно, існує величезна традиція гумору. Тому я не могла зрозуміти, коли вийшла моя перша книжка, чому люди так серйозно до неї поставилися й так ображалися. Той-таки Гоголь тільки те й робить, що ображає, пародіює, описує стереотипи, творячи своїх героїв, і це все з гумором. Але чомусь існує оце очікування, що українські автори мають бути страшенно серйозними. Уявлення не маю, звідкіля це береться».

Насправді, як на мене, відповідь тут очевидна: Марині Левицькій ой як далеко до Гоголя, а роман «Коротка історія тракторів по-українськи» не має жодних точок перетину з гумором, сатирою, пародією і т. п.

Хоч певні потуги дорівнятися до Гоголя помітні. Скажімо, показовий тут опис Валентининою кімнати: «Справжній хаос – папери, одяг, взуття, брудні чашки, лак для нігтів, баночки косметики, хлібні крихти, щітки для волосся, зубні щітки, колготки, пачки печива, прикраси, фотографії, обгортки з цукерок, якісь дрібнички, немиті тарілки, труси, яблучні качанчики, лейкопластир, каталоги, упаковки, липкі цукерки – все безладно накидане на туалетний столик, на крісло, на вільне ліжко, розкидане по підлозі». Проте поверхові аналогії з інтер'єром помешкання Степана Плюшкіна не перетворюють Марину Левицьку на класика і не роблять її текст якіснішим.

Вікіпедія теж наполягає, що ця книга – «сатиричний роман, написаний у жанрі чорного гумору». Що ж, спробую пояснити, чому я з цією тезою категорично не згодна. Використаймо доведення від супротивного.

Отже, знайдімо в цьому романі щось смішне. Ймовірно, іронія-сарказм-чи що там ще мають бути пов'язані з сюжетною лінією головного героя. Може, знайдемо комічну складову в образі Миколи Маєвського? Пригадаємо два, на мою думку, найяскравіші епізоди з його молодості. Перший – це коли чоловік, намагаючись спекатися небажаної роботи у Пермі, куди його розподілили, склав «хитрий план»: «Він не пройде перевірки на надійність. В одній з цілих гір анкет, які він мусив заповнювати, батько повідомив владу, що одружився з ворогом народу. І, щоб виставити себе в іще гіршому світлі, вигадав Людмилі старшого брата, контрреволюціонера-терориста, що нібито жив у Фінляндії і прагнув повалити Радянську владу». Чи треба говорити, які наслідки це мало для ні в чому не винних людей? Я бачу тут трагедію егоїзму, проблему совісті й безчестя. І мені не смішно.

Епізод номер два. Влітку 1941 року Миколу Маєвського забрали в солдати. «Тицьнули в руки багнет і сказали, що він повинен воювати за Батьківщину, але він не хотів воювати – ні за Батьківщину, ні за Радянську державу, ні за кого. Він хотів сидіти за столом з логарифмічною лінійкою...» Маєвський дезертирує, ховається в розбитому склепі на старому єврейському цвинтарі. «Він просидів у холоді, вогкості й тиші майже місяць, харчуючись тільки тим, що захопив з собою, а коли харчі закінчились – черв'яками, слимаками, жабами. Пив з цівки, що текла з дощової калюжі, і міркував про свою близькість до смерті...» Це нагадує уривок з роману жахів. І це зовсім-зовсім не смішно.

Звісно, це одні з найпохмуріших епізодів твору, але хтось може уявити собі їх у смішному контексті?

Припустімо, смішною авторка намагалася зробити сучасність головного героя, його стосунки з Валентиною. Сфокусуємося на них.

Особисто у мене Микола Маєвський не викликає ні краплі симпатії. Його не назвеш розумним, сильним, талановитим чи турботливим. Я не змогла знайти в цьому персонажі нічого хорошого і приємного. І часом навіть згоджувалася з думками його доньок, що старий, який не хотів нічого слухати й одружився з цією жінкою, отримав належне. Однак картини «подружнього» життя не залишають байдужими, адже це – суцільні сварки, побиття, приниження. Вони можуть викликати різні емоції, тільки жодна з них навіть віддалено не нагадує сміх. Для прикладу, ось такий епізод: «Вона притискає батька до стіни, коли він виходить з туалету і, зігнутий, вовтузиться з ширинькою.

– Ти, ходячий труп! – верещить вона...

На ній жовті гумові рукавиці, а в руках кухонний рушник, мокрий після миття посуду, і вона починає ним батька хльостати.

– Ти нікчемний казюл з усохшими мозгами й усохшим членом. – Ляп, ляп. – Ти засушена мумія, ти стародавнє козляче гімно!

Вона лупить його по ногах і руках, виставлених для захисту чи благально... Осмілівши, вона починає ляскати його по лицю».

І такого добра там вдосталь. Повторюся, герой не симпатичний. Але знущання жінки над слабосилим і явно не при своєму розумі старим – це не смішно. Це бридко й огидно. І ні до білого, ні до чорного гумору не має жодного відношення.

У підсумку маємо неякісний, поверховий, а місцями ще й нудний роман, що претендує на місце у сміховій літературі. І, здається, це єдине відношення твору до іронії. І нехай «Коротка історія тракторів по-українськи» отримувала якісь нагороди й номінації – об'єктивність і фаховість таких конкурсів на совісті організаторів. А от що примусило когось перекладати цей текст 36 разів – навічно залишиться для мене нерозгаданою таємницею.

KOVAL' Natalya Andriyivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature and comparative studies Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: hakunata@gmail.com

*Одержано редакцією 14.12.2015
Прийнято до публікації 22.12.2015*